

ГБОУ Республиканский Бурятский Национальный лицей-интернат № 1

УТВЕРЖДАЮ:

СОГЛАСОВАНО:

Рассмотрено:



Зам.директора по УВР

«_» _____ г.

на заседании МО

«_» августа 2021г.

Рабочая программа
Мункуева Мира Баировна, высшая
ФИО, категория

Предмет: Буряад хэлэн
Класс: 11 у

Рассмотрено на заседании
педагогического совета
протокол №1 от
«28» 08 _____ 2021 г.

2021-2022 учебный год

1. Тайлбари бэшэг

Тус программа гүрэнэй Федеральна стандарт, Буряад Республикын Нуралсалай болон эрдэм ухаанай министерствын туршалгын программа баримталан табигданхай. Буряад дунда хургуулида буряад хэлэн нуралсалай предмет боложо үзэгдэнэ.

Программа иимэ хубинууднаа бүридэнэ: тайлбари бэшэг, нуралсалай- тематическа түсэб, программын байгуулга ба удха, календарно-тематическа түсэб, нурагшадай мэдэсэ шадабариин гол эрилтэнүүд, Нуралсалай методическа хангалга, хабсаргалта.

Буряад хэлэнэй программада дидактикын хамтын түхэлэй принципүүднээ гадна, өөрсэ маягтай эрдэмэй методическа принципүүд оронхой, мүн программын эрдэмтэ ёһыень баримталхан эрдэмэй-лингвистическэ мэдээнүүд, ойлгосонууд, грамматикын дүримүүд оронхой. Програмаар үзэгдэхэ сэдэбүүд, дүүргэгдэхэ даабаринууд коммуникативна шэглэлтэй. Тодорхойлбол: нурагшад дунда хургуули дүүргэхэдээ, түрэлхи хэлэн дээрээ тон найнаар хэлэжэ, хөөрөжэ, харилсажа, һанал бодолоо зүбөөр найруулан дамжуулжа шадаха болохо ёһотой.

Буряад хэлэн тухай эрдэмэй гол бүлэгүүдые удаа дараалан үзэлгын шухала заршам (принцип последовательности) баримталагдаа.

Нурагша бүхэнэй эрдэм мэдэсын хэмжээн адли бэшэ, тиимэнээ хэшээлэй алишье шатада нурагшын мэдэсын хэмжээндэ тааруугаар даабаринуудые дүүргүүлхэ, литературын хэшээлнүүдтэй нягта холбоотойгоор, элдэб онол аргуудаар, жэшээлхэдэ, интегрированнэ аргаар, заагдажа байгаа предметүүд хоорондын харилсаанай аргаар бээлүүлэгдэхэ. «Творческо даабари», «Творческо практикум», г.м. коммуникативно-творческо ажалнуудые үнгэргэхэ, метапредметнэ, личностнэ болон предметнэ шадабаринуудые олгуулха даабаринууд хараалагдана.

2. Нуралсалай түсэбтэ үзэхэ зүйлэй эзэлхэн нуури

Россиин Федерациин нуралсалай эмхинүүдэй федеральна нуралсалай түсэбөөр 11-дахи класста түрэлхи хэлэндэ 33 саг үгтэгдэнэ.

Программна материал	Часууд
Оролто хэшээл. Буряад хэлэн XXI зуун жэлэй эхиндэ.	1 час
Лексикэ дабталга	2 час
Холбуулал.	2 час
Мэдүүлэл.	2 час
Юрын мэдүүлэл.	2 час
Мэдүүлэлэй шухала гэшүүд.	2час
Мэдүүлэлэй юрын гэшүүд.	2 час
Мэдүүлэлэй нэгэ түрэл гэшүүд.	2 час
Мэдүүлэлэй гэшүүд болодоггүй үгэнүүд. Тэдэнэй илгарал.	2 час
Мэдүүлэлэй тододхоһон гэшүүд	2 час
Дахуулалтай мэдүүлэлнүүд.	2 час
Ороо мэдүүлэлнүүдэй янзанууд	2 час
Практическа хүдэлмэри, Холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ	8 час

3. **Нуралсалай буряад хэлэ гүйсэд шудалхын тула личностнэ, метапредметнэ болон предметнэ дүнгүүд**

Мүнөө үеын Федеральна нуралсалай стандартын ёһоор буряад хэлээр үхибүүд иимэ **личностнэ дүнгүүдые** харуулха ёһотой:

1. Нурагшад түрэлхи хэлэ шудалан үзэхэдөө, буряад хэлэнэйнгээ баялигтай гүнзэгыгөөр танилсаха, найнаар хэлэдэг, уншадаг, бэшэдэг болохоһоо гадна, буряад арадайнгаа ажабайдал, түүхэ, заншал, зан абари үзэжэ байгаа зохёолнууд дээрэ үндэһэлэн, найнаар ойлгохо, ухаан сэдхэлдээ шэнгээхэ;
2. Нурагшад түрэл хэлэнэйнгээ сэнтэйень ойлгохо, хүндэлхэ, түрэл хэлээрээ омогорхохо ёһотой;
3. Үндэһэн соёлойнгоо гол хубинь болохо түрэл хэлэндээ гамтайгаар, наринаар хандахые оролдохо, тордиһогүй дуугаржа нураха, бэшэмэл ба холбоо хэлэлгэдээ жэл бүхэндэ үгынгөө сан баяжуулха шухала.

Буряад хэлээр нурагшадай **метапредметнэ дүнгүүдын** иимэ байха жэшээтэй:

1. Хэлэлгын ажаябуулгын ямаршые түхэлөөр хаанашые хэлээ хэрэглэжэ шадаха;
2. Интернетдээ гү, али бэшэшые материалһаа мэдээнүүдые суглуулан бүридхэжэ шадаха;
3. Элдэб толинуудые, номуудые хэрэглэжэ шадаха;
4. Ойлгоһон материалаараа бэшэмэлшые, сээжэшые харюусажа шадаха;
5. Багахан элидхэлнүүдые бэлдээд, нүхэдэйнгөө урда хэлэжэ шадаха;
6. Нанаһанаа сээжээршые, бэшэмэлээршые дамжуулха;

Нурагшадай **предметнэ дүнгүүдын** иимэ байха ёһотой:

1. Хэлэн тухай бүхэли мэдэсэтэй болохо;
2. Гуманитарна эрдэмүүд соо буряад хэлэнэй олоһон нуури;
3. Лингвистикын үндэһэ нууриие үзэһэниинь;
4. Уран хурса үгэнүүдые, тогтомол холбуулалнуудые хэрэглэжэ, хэлээ хурса болгохо, хэлэнэй орфографическа, лексическэ, грамматическа, сэглэлтын дүримүүдые мэдэхэ;
5. Эпическэ зохёолоор гү, али тэрэнэй таарамжатай хэһэгээрнь түсэб табиха, өөрынгөө дураар шэлэжэ уншалан зохёол тухайгаа өөрынгөө мүн нанамжаяа хэлэхэ, хөөрэхэ.

4. Программын байгуулга ба удха (68 час)

Оролто хэшээл. Буряад хэлэн XXI зуун жэлэй эхиндэ (1 час)

Буряад хэлэн – буряад арадай үндэһэн хэлэн.

Буряад хэлэнэй хүгжэлтын шатанууд.

Буряад хэлэн XXI зуун жэлэй эхиндэ...

Лексикэ үзэһэнөө дабталга(2 час)

1. Лексикын удха шанар, шэнжэнүүд

2. Холбуулал (2 час)

Холбуулал тухай ойлгосо. Холбуулалнуудай илгарал: тогтоомол ба сүлөө холбуулалнууд. Холбуулалнуудай бүридэлдэ ороһон үгэнүүдэй харилсаан.

3. Мэдүүлэл (2 час)

Олон янзын (юрэ хөөрэхэн, асууһан, идхәһан, мэдүүлэлнүүд. Тэдэнэй илгаанууд ба сэглэлтын тэмдэгүүд. Удхын сохилто. Удхын сохилто ба үгэнүүдэй һуури байра хэрэглэжэ, мэдүүлэлэй шухала үгэ илгаруулан хэлэжэ һургалга.

4. Юрын мэдүүлэл (2 час)

Юрын болон орео мэдүүлэлнүүдэй ойлгосо. Мэдүүлэл соохи үгэнүүдэй холбоо. Үгэнүүдэй нягта ба нягта бэшэ холбоонууд. Мэдүүлэлэй гэшүүд. Хоёр бүридэлтэ ба нэгэ бүридэлтэ юрын мэдүүлэлнүүд. Юрын мэдүүлэлэй илгарал. Дутуу мэдүүлэл.

5. Мэдүүлэлэй шухала гэшүүд (2 час)

Нэрлүүлэгшэ, тэрэнэй гаралга. Нэрлүүлэгшые заагша. Хэлэгшэ, тэрэнэй гаралга. Юрын хэлэгшэ. Бүридэмэл хэлэгшэ. Бүридэмэл нэрэ хэлэгшэ. Бүридэмэл үйлэ хэлэгшэ. Хэлэгшын холболто. Нэрлүүлэгшэ хэлэгшэ хоёрой хоорондо зурлаа табилга. Хэлэгшын зүйр үгэнүүд.

6. Мэдүүлэлэй юрын гэшүүд (2 час)

Элирхэйлэгшэ, тэрэнэй гаралга. Хабсаргалта, тэрэнэй илгарал. Нэмэлтэ. Сэхэ ба хазагай нэмэлтэ. Ушарлагша. Тэрэнэй илгарал. Мэдүүлэл соохи үгэнүүдэй байра. Юрын гэшүүдые хэлэлгэдээ зүбөөр хэрэглэжэ һуралга. Нэмэлтэ, элирхэйлэгшын орондо таараха синонимуудые хэрэглэлгэ.

7. Мэдүүлэлэй нэгэ түрэл гэшүүд. (2 час)

Нэгэ түрэл гэшүүд тухай ойлгосо. Нэгэ түрэл ба нэгэ түрэл бэшэ элирхэйлэгшэнүүд. Нэгэ түрэл гэшүүдэй холболто үгэнүүд. Хоолойн аялгаар холболдоһон нэгэ түрэл гэшүүд. Хэдэн зэргэлээ нэгэ түрэл гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүд. Хамтадхәһан үгэ. Нэгэ түрэл гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүдтэ сэглэлтын тэмдэгүүдые табиha шадабаритай болголго.

8. Мэдүүлэлэй гэшүүд болодоггүй үгэнүүд (2 час)

Хандалга тухай үзэһыень дабталга. Оролто үгэнүүдтэй мэдүүлэлнүүд, оролто үгэнүүдые ба оролто мэдүүлэлнүүдые хоолойн аялгаар илгалта. Сэглэлтын тэмдэгүүд.

Мэдүүлэл дотор хандалгын һуури. Хандалгые дуунайнгаа аялгаар илгалга ба хандалгын сэглэлтын тэмдэгүүд. оролто мэдүүлэлнүүдые запятой, зурлаа, хаалтаар илгалга. Хэлэһэн ханал бодолдоо хандалгаяа оролто үгэнүүдэй туһаар гарган харуулжа шадалга. Хандалгатай, оролто үгэнүүдтэй, междометинүүдтэй мэдүүлэлнүүдые зүб нугалбаритайгаар хэлэхэ шадабаритай бололго. Эдэ мэдүүлэлнүүдтэ сэглэлтын тэмдэгүүдые табиha шадалтай болголго.

9. Мэдүүлэлэй тододхоһон гэшүүд (2 час)

Тусгаарлалга тухай ойлгосо. Тусгаарлагдаһан гэшүүдые дуунайнгаа аялгаар илгалга. Хабсаргалта тусгаарлалга, тэрэнэй сэглэлтын тэмдэг.

Мэдүүлэлэй гэшүүдые, тодо болгоһон үгэнүүдые тусгаарлалга. Тусгаарлалгын сэглэлтын тэмдэгүүд. Тусгаарлалгатай, хабсаргалтатай мэдүүлэлнүүдые нугалбаритайгаар хэлэжэ, уншажа һуралга. Тусгаарлагдаһан гэшүүдтэй мэдүүлэлнүүдые зүбөөр үгүүлхэ шадабаритай болгохо. Иимэ мэдүүлэлнүүдые алдуугүйгөөр бэшэхэ дадалтай болгохо.

10 Дахуулалтай мэдүүлэлнүүд (2 час)

Дахуулал тухай юрэнхы мэдээ үргэдхэхэ; причастии, деепричастии дабтаха. Юрын дахуулал, бээе даһан дахуулал.

11. Орео мэдүүлэлэй янзанууд (2 час)

Практическа хүдэлмэри (4 час)

Янза бүрийн шүүлбэринүүдые хэхэ, «Буряад хэлэнэй сахим һураха ном» сооһоо һонирхолтой үгүүлэлнүүдые, хэхэгүүдые хэрэглэн, хэлэлгын хубинуудые дабталга.

Холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгэ (4 час)

Мэдүүлэлнүүдэй байгуулга. Зохёолго яагаад бэшэхэб? Зурагаар яагаад хүдэлхэб? Үгүүлэл. Үгүүлэлэй стильнууд.

Календарна-тематическа түсблэлэг

Буриад хэлэн, 11 у класс, 1 четвергь, 9 час

№	Хэшэ лэй сэдэб	Сагай хубаари	Бурагшад ай ажаябуулгын шэнжэ	Хараалагдаһан дүнгүүд			Метапредмет нэ	Шалгалтын тухэлнүүд	Болзор	
				предметнэ	личностно	Түсбөөр			үнэ н	
1.	Оролго хэшээл. Түрэл буриад хэлэн	1 час	Индивидуаль на хүдэлмэри- уншалга. Бүлэгөөр хүдэлмэри – литературна буриад хэлэнэй шэнжэнүүдые шүүмжэлхэ. Фронтальна- шалгалтын асуудалнуудта харюусаха.	Батажаргай С. «Буриад хэлэн», Д-Х. Цыгуевагай «Буриад басаганда» гэһэн шүлэг уран уншалга. буриад хэлэмнай ямар байдалда байнаб? Өөрынгөө ханамжа, хандаса харуулха.	Буриад хэлэнэй удха шанар тухай мэдэсээ үргэдхэхэ.	Уншаһан шүлэгэйнгөө удхаар тобиолол хэхэ, ханамжаяа баталха.		2.09		
2-3	Лексикэ, лексикологи, фразеологи	2 час	Индивидуальна-упражнени нүүдые дүүргэхэ (Упр. 31, 34). Бүлэгөөр хүдэлмэри- Упр 29. Бүлэгөөр хүдэлжэ, харилсааень олохо.	Абтаһан үгэнүүдые дүримөөр нь илгажа бэшэхэ. Антониуудые, синонимуудые ханаха, эхир үгэнүүдые бүрилдүүлхэ.	Антониуудые, синонимуудые, эхир үгэнүүдые зүбөөр илгаруулха, харюугаа баталха.	Г. Чимитовай «Дуһал» уранаар уншаха. Абтаһан үгэнүүдыень анхаралдаа абаха. Ойлогдоогүй үгэнүүдые толёор элирүүлхэ.	Упр. 40 асуудалнуудта харюу үгэхэ.	30.09 7.10		
4-5	Холбуулал	2 час	Индивидуальна-упражнени дые дүүргэхэ Бүлэгөөр хүдэлмэри- дүрим нэрлэхэ. Хоёр хоёроороо	Холбуулал тухай ойлгосо. Холбуулалнуудай илгарал: тогтомол ба сүлөө холбуулалнууд.	Холбуулалнуудай шүүлбэри хэхэ	Текстын гол удха элирүүлхэ, ямар хургаал абахаар бэ, юу мэдэхэ болобобга, харюу үгэхэ.	5-9 кл ном соо үгтэһэн упр дүүргэхэ вариантгаар шалгаха.	9.09 16.09		

6	XXX зохёолго	1 час	зохёолго бэшэхэ	Холбуулалнуудай бүридэлдэ ороһон үгэнүүдэй харилсаан.								23.09	
7-8	Мэдүүлэл	2 час	Индивидуальна-Бүлэгөөр хүдэлмэри. Фронтальна. уншаад, таблицаар хүдэлмэри.	Олон янзын (юрэ хөөрэйһэн, асууһан, идхалһан, мэдүүлэлнүүд. Тэдэнэй илгаанууд ба сэглэлтын тэмдэгүүд.	дабтаха, бэхижүүлхэ.	Удхын сохилто. Удхын сохилто ба үгэнүүдэй һуури байра хэрэглэжэ, мэдүүлэлэй шухала үгэ илгаруулан хэлэжэ һургалга.	Таблицаар хүдэлмэри. Жэшээ нүү дые зүбөөр һанажа, дэбтэртээ бэшэхэ.				14.10		
9	Шалгалтын диктант	1 час	Фронтальна-шалгалтын хүдэлмэри.	Шалгалтын диктант бэшэхэ.	Зүбөөр бэшэхээ оролдохо.	Шалгалтын диктант грамматическа даабаринууд тай.	Урда үзэһэнөө дабтаха.				28.10		

Буриад хэлэн, 11 у класс, 2 четверть, 7 час

№	Хэшээ лэй сэдэб	Сагай хубаари	Бурагшадай ажайбуулгын шэнжэ	Хараалагдаһан дүнгүүд			Шалгалтын түхэлнүүд	Болзор	
				предметнэ	личностно	Метапредмет нэ		Түсэбөөр	үнэ н
1	Х.х.х. Творческо хүдэлмэри. Багшын үзэмжөөр.	1 час	Индивидуальна- үгтэһэн сэдэбтэ зохёолго бэшэхэ. Бүлэгөөр хүдэлмэри- түсэб табиха. Фронтальна- хөөрөө эмхидхэхэ	Творческо хүдэлмэри бэшэхэ.	Үгтэһэн даабаридаа зохёохы шадабари хэрэглэхэ. Удхатай, дэлгэрэнгы мэдүүлэлнүүды е зохёон байгуулаха.	Зохёохы шадабари шалгаха.	§ 5 уншаха, дабтаха. Упр, 50 н. уншаха, хадуюжа абаха.		
2- 3	Мэдүүлэлэй шухала гэшүүд	1 час	Индивидуальна- § 6-7 дүрим уншаха, упражненинүүд ые дүүргэхэ (Д- 90, 47 н). Фронтальна-Д- 92, 47 н. (үгтэһэн хэлэгшэнүүды хэрэглэн, мэдүүлэлнүүды зохёохо.	Мэдүүлэлэй гэшүүд. Мэдүүлэлэй шухала гэшүүд тухай ойлгосотой танилсуулаха.	Д-95. 48 н. Онһон үгэнүүд ба афоризмуудай удха тайлбариха.	Үгтэһэн үгэнүүды хэрэглэн, мэдүүлэлнүүды зохёохо. (Д-96, 48 н.)	§6-7 . Д-99, 49 н.		

4	Практическа хүдэлмэри	1 час	Индивидуальная хүдэлмэри- уншалга.Бүлэгө өр хүдэлмэри- Упр 71, 28 н. «Дэлхэйн хүн зон адли бэшэ...»	«Хүн зон түрэн нотагаа маргаха ёһогүй гэнэн ойлгосо үргэдхэхэ.	Ямар хэлэлгын хубида хабаатай байнаб гэжэ үгэнүүд дээрэ тэмдэглэхэ.	Уншанан текстынгээ удхаар тобшолол хэхэ, һанамжаяа багалха.	Практическа хүдэлмэри. Бэхижүүлгэ	18.11
5- 6	Юрын гэшүүд	2 час	Индивидуальная- «Бурад хэлэнэй грамматикаар даабаринууд болон тайлбаринууд» номоор § хүдэлмэри. § дүрим уншаха (93 н.), упражненинүүд ые дүүргэхэ: Д- 1, 93 н. Фронтальная- дүүргэн даабаринууд шалгаха.)	Нэрлүүлгшэ хэлэгшэ хоёрой хоорондо зурлаа табилга тухай ойлгосотой танилсуулга. Номоор хүдэлмэри.	Д- 94, 48 н. (Таараха газаргань зурлаа табижа буулгаха. Харюугаа тайлбарилха.)	Д-1., 93 н. Муу хүн – зондо бог, мухар түгсэг- ойдо бог... уншаад, буулгажа бэшэхэ, сэглэлтын тэмдэгүүдые тайлбарилха. харюусаха.	Эрдэм бэлиг- эрхим баян... гэнэн сэдэбтэ зохёолго бэшэхэ.	25.11 2.12
7	Шалгалтын диктант	1 час	Фронтальная- шалгалтын хүдэлмэри.	Шалгалтын диктант бэшэхэ.	Зүбөөр бэшэхээ оролдохо.	Шалгалтын диктант грамматическа даабаринууд тай.	Урда үзэлхөө дабтаха.	16.12

Буряад хэлэн, 11 у класс, 3 четвергь, 10 час

№	Хэсээ лэй сэдэб	Сагай хубаари	Гурагшад ай ажаябуулгын шэнжэ	Хараалагдаһан дүнгүүд			Шалгалтын түүхэлнүүд	Болзор	
				предметнэ	личностно	Метапредмет нэ		Түсэбөөр	үнэ н
1-2	Мэдүүлэлэй нэгэ түрэл гэшүүд	1 час	Индивидуальна-Д-151, 69 н. Фронтальнахүдэл мэри: Д-153. “Сагаан эдээн” тухай уншаха, точконуудай орондо таараха залгалтануудые нэмэхэ, харюугаа тайлбарилха	НТГ тухай мэдээсээ дээшлүү лхэ, тэдэниие зүб аялгатайгаар уншалгада анхаралаа хандуулха. Дүрим хэрэглэжэ, схемэ зураха.	Д-156, 71 н. бүлэгөөр хүдэлжэ, өөрынгөө тухай угсаан хөөрэлдэхэ. Бэе бэдээ асуудал табихадаа, мүн асуудалнуудта харюусахадаа, НТГ хэрэглэхэ. Д-154, 70 н. үгтэһэн хөөрэлдөөнэй асуудал-харюу баримталжа болохо.	Д-152. Сагаалганай амаршалгануудые, юрөөлнүүдые зохёохо. Шүлэг сээжэлдэхэ.	НТГ мэдүүлэлнүүды е зохёожо, схемэнүүдыень зураха.	13.01	
3	Х.х.х. Творческо хүдэлмэри. Багшын үзэмжөөр.	1 час		Творческо хүдэлмэри. Багшын үзэмжөөр бэшэхэ.	Үгтэһэн даабарияа найнаар дүүргэхэ.	Дурагай зохёолойн гоо геройнуудай абари зандань тогтомол холбуулал нуудтай мэдүүлэл нүүдые зохёогоод бэшэхэ.	Творческо хүдэлмэри бэшэхэ.	20.01	
4-5	Мэдүүлэлэй гэшүүд болодоггүй үгэнүүд	2 час						3.02 10.02	

6	Практическа хүдэлмэри (Дидактическа материалнуудаар хүдэлмэри)	1 час	Индивидуальна-«Буряад хэлээр тестнүүд».	«Буряад хэлээр тестнүүд». Даабаринуудые дүүргэхэ.	Шалгалтын даабаринуудые дүүргэхэ. Ямар дүрим баримталаг дааб? Харюугаа баримталха.	Ород хэлэнһээ оршуулха, холбуулалнуудые зүбөөр хэрэглэн, мэдүүлэлнүүдые зохёохо.	падеждэ тааруулан бэшэхэ.	17.02
7-8	Мэдүүлэлэй тодохон гэшүүд	2 час	Индивидуальна-Номоор хүдэлмэри. § 11. Дүрим уншаха, упражненинүүдые дүүргэхэ	Мэдүүлэлэй гэшүүд болодоггүй үгэнүүд тухай ойлгосогой бололго. Тэдэниие хоолойн аялгаар илгажа хуралга.	Ямар үгэнүүд, холбуулалнууд мэдүүлэлэй гэшүүд болоногүйб гэжэ ажаглалта хэлгэ.	Хандалга, оролто үгэнүүдые, аяналган үгэнүүдые хэрэглэхэ.		3.03 10.03
9	Шалгалтын диктант	1 час	Фронтальная-шалгалтын хүдэлмэри.	Шалгалтын диктант бэшэхэ.	Зүбөөр бэшэхэе оролдохо.	Шалгалтын диктант грамматическа даабаринууд тай.	Урда үзэһэнөө дабтаха.	17.03
10	Алдуу дээрэ хүдэлмэри. Четвертин дүн гаргалга.	1 час	Индивидуальна-Алдуу дээрэ хүдэлмэри. Бүлэгөөр хүдэлмэри-Нэмэлтэ даабаринууд-ые дүүргэхэ.	Алдуу дээрэ хүдэлмэри.	Алдуунуудаа зүбөөр заһахаяа оролдохо.	Алдуунуудаа заһахадаа, жэшээнүүд-ые зүбөөр хэрэглэжэ, харюунуудаа баримталха.	Алдуу дээрэ хүдэлмэри.	24.03

Буриад хэлэн, 11 у класс, 4 четверть. 7 час

№	Хэсээ лэй сэдэб	Сагай хубаари	Бурагшад ай ажаябуулгын шэнжэ	Хараалагдаһан дүнүүд			Шалгалтын тухэлнүүд	Болзор	
				предметнэ	личностно	Метапредмет нэ		Түсэбөөр	үнэ н
1-2	Дахуулагтай мэдүүлэлнүүд	2 час	Индивидуальна-Номоор хүдэлмэри. Фронтальна «Буриад хэлэнэй грамматикаар даабаринууд болон тайлбаринууд», 113 н. Даабари 2.	Дахууланууд тухай ойлогсотой бололго. Дахуулагтай байгуулгатай танилсалга. Дахуулагша үйлдэгшэ хоёр. Юрын ба бээ дааһан дахууланууд тухай мэдэсэгтэй бололго.	Д-200. Уран гоёр шүлэгэй бадаг уншаха. Сэглэлтын тэмдэгүүдыень тайлбарилха. НТГ Дахуулал олохо. Дахуулал буулгажа бэшээд, байгуулгыень схемээр харуулха.	Д-207. Текст уншаад, гол удхыень элирүүлхэ. Хонид, хони үсхэбарилгэ тухай ойгоһоноо, мэдэһэнэ э дамжуулхадаа, дахуулануудые хэрэглэхэ.	Үзэһэн сэдэбээрээ 5 асуудал зохёохо. Тэдээндээ тодо харюу үгэжэ шадаха.		
3	Практическа хүдэлмэри.	1 час	Индивидуальна – тестовэ даабари дүүргэхэ.	Практическа хүдэлмэри. Багшын үзэмжөөр бэшэхэ.	Үгтэһэн даабарияа найнаар дүүргэхэ.	Дидактическа материалнуудые хэрэглэн, бээ даагаад дүүргэхэ. «Буриад хэлээр тестнүүд».	Практическа хүдэлмэри. Бэхижүүлгэ		
4-5	Ороо мэдүүлэл	2 час	Электронно номоор дасхал дүүргэлгэ.	Мэдүүлэлнүүдые зохёохо, схемыень зураха.	«Буриад хэлэн» сахим нураха ном хэрэглэлгэ.	Текст соо оложо нуралга.	Сэглэлтын тэмдэгүүдые зүбөөр табижа, тайлбарилжа нуралга.		
6	Х.х.х. Творческо хүдэлмэри. Багшын үзэмжөөр.	1 час	Творческо хүдэлмэри. Багшын үзэмжөөр бэшэхэ.	Творческо хүдэлмэри. Багшын үзэмжөөр бэшэхэ.	Үгтэһэн даабарияа найнаар дүүргэхэ.				
7	Шалгалтын диктант	1 час	Фронтальна-шалгалтын хүдэлмэри.	Шалгалтын диктант бэшэхэ.	Зүбөөр бэшэхээ оролдохо.	Шалгалтын диктант грамматическа даабаринуудтай.	Урда үзэһэнөө дабтаха.		

Нурагшадай мэдэсэ шадабариин гол эрилтэнүүд

Нурагшад иимэнүүд шадабари ба дадалтай болохо ёһотой:

үгэ соохи үзэгүүд ба абьянуудыг зүбөөр илгаруулха, шүүлбэрлэхэ, үгэнүүдыг бүридэлөөрнь, мэдүүлэлнүүдыг байгуулгаарнь шүүмжэлхэ, юрын болон орёо мэдүүлэлнүүдыг зохёохо; буряад болон абтаһан үгэнүүдэй бэшгэй дүрим мэдэхэ, тэрэниие баримталан, үгэнүүдыг болон мэдүүлэлнүүдыг зүб үгүүлхэ, бэшэхэ; юрэ хөөрэхэн, бодомжолһон, зураглаһан найруулгануудыг бэшэхэ түсэб табижа шадаха.

Фонетикэ, графика, орфоэпи, орфографи шудалан үзэлгэ хадаа буряад хэлэнэй абьянай системын онсо зүйлнүүдыг харуулха, абьян үзэг хоёрыг худхахагүй, литературна үгүүлбэрийн хэм баримталха, зүб бэшэлгын дүримүүдыг хэрэглэжэ шадаха болохо ёһотой. Үгэнүүдыг, мэдүүлэлнүүдыг, үгүүлэлнүүдыг зүбөөр галиглажа нурабал, фонетическэ шүүлбэри зүбөөр хэгдэхэ.

Тус программа соо лексикологи ба фразеологи гэхэн сэдэбүүдтэ онсо нуури үгтэнэ. Буряад хэлэнэй үгын баялиг, тэрэниие баяжуулха гол аргууд, хэлэнэй уран аргуудыг: эпитет, метафора, синекдохэ, гиперболэ – эдэ бүгэдыг нурагшад эдэбхитэйгээр хэрэглэжэ нураха ёһотой. Лексикологёор мэдэсэнүүд морфологи, синтаксисыг шудалха үедөө нэмэгдэхэ, бэхжүүлэгдэхэ. Буряад литературыг хэшээлнүүдтэ зохёолой хэлэнэй шүүмжэлгэ хэхэдэ, лексикээр хүдэлмэри ябуулагдаха болоно. Түрэл хэлэнэйнгээ арга боломжыг, тодо, хурса, урание улам бүри дүүрэнээр хэрэглэжэ нураха шухала. Нурагшадые лексическэ шүүлбэридэ нураха хэрэгтэй.

Морфологи шудалан үзэхэдөө, нурагшад үгын бүридэл ба үгын бии болодог аргуудтайг танилсана. Үгын удхата хубинууд – үндэхэн ба залгабаринуудай үүргэ тухай, үгэнүүдыг холбодог арга зэбсэгыг болохо залгалта тухай ойлгосо нурагшадта үгэхэ, үгыг ганса бүридэлөөрнь шүүлбэрлэжэ нураха бэшэ, мүн баһа ямар үгэхөө яагаад бии болоһыг ойлгуулха шухала юм. Үгын бүридэлөөр ба үгын бии бололгоор шүүлбэридэ наринаар хандаха, зүб бэшэлгэтэйг холбоотойгоор хараха. Хэлэлгын хубинуудай морфологическа шэнжэнүүдыг ойлгон, тэдэнэй хоорондох ади ба ондоо зүйлнүүдыг мэдэжэ абаха зорилго табигдана.

Синтаксис шудалан үзэхэдөө, нурагшад үгэнүүдэй холбоо, мэдүүлэл, мэдүүлэл доторхи үгэнүүдэй холбоо, мэдүүлэлэй шухала ба юрын гэшүүд, мэдүүлэлэй тусгаарлагдаһан гэшүүд, причастна ба деепричастна дахуулалтай мэдүүлэлнүүд, юрын ба орёо мэдүүлэлнүүдэй гол янзонууд тухай мэдэсэ, хэрэглэхэ шадабари бата бэхээр ойлгожо абаха ёһотой. Мэдүүлэлнүүдыг уншахадаа, хоолойн аялга ашагладаг байха хэрэгтэй. Нурагшадые сэглэлтын тэмдэгүүдыг зүбөөр табиха дүй дүршэлтэй болгохоһоо гадна, мүн баһа уран уншалгыг хүгжөөхэ байна. Морфологи синтаксис хоёрой хоорондох холбоо хараада абаха шухала юм. Зүб бэшэлгын дүримүүд, сэглэлтын тэмдэгүүдээр дүримүүд, шалгахань бэрхэтэй орфограммуудта анхарал хандуулагдаха ёһотой.

Грамматикын тодорхойлолгонуудыг ба дүримүүдыг сээжэлдэхэ гэхэн зорилготой бэшэшье һаань, тэдэниие сохом тодоор, удхыг ойлгожо, найруулан хэлэхэ эрилтэ нурагшадта табиха.

Лингвистическэ шүүлбэринүүдыг саг үргэлжэ үнгэргэжэ байхада, нурагшадай мэдэсэ, шадабари, дадал гуримшага ёһотой.

Нурагшадай мониторинг хэхэ эрилтэнүүд

Буряад хэлээр нурагшадай мониторинг четвёртнүүдэй һүүлээр гү, али түрүүшын ба хоёрдох нурагшад хэхэд жэлнүүдэй дүнгүүдээр гэршэлэгдэдэг.

Мониторинг хурагшадай хуралгын дүнгүүдые сасуулан, зэргэсүүлэн, шүүлбэрилэн хэгдэхэ ёһотой. Удаадахи хүдэлмэринүүдэй дүнгүүдээр хуралсалай мониторинг элирүүлэгдэхэ: шалгалтын упражненинүүд, бэшэмэл харюунууд, тестнүүд, диктантнууд, шалгалтын холимог хүдэлмэри, аман шалгалта, хөөрэлдөөн, хурагшадтай уридшалан хүдэлэлгэ, хүсэд шиидхэгдээгүй асуудалнуудые шэнжэлүүлэн тайлбарилга, реферадуудые бэшэлгэ, олониитын ажалда хабаадалга, элидхэл хэлгэ ба бусад.

Аман шалгалтаар элирүүлэгдэхэ үрэ дүнгүүд: хурагшадай хэлэн тодо сэбэр, уян нугархай, ханал бодолоо эли тодоор холбожо, мэдүүлэл, үгүүлэл болгон хэрэглэжэ шадаха ёһотой. Хуралсалай мониторинг элирүүлгэдэ холбоо хэлэлгэ хүгжөөлгын хүдэлмэрийн дүнгүүд оролсодог.

Хэшээлхээ гадуур хүдэлмэри

Буряад хэлэнэй багша хэшээлнүүдээ класчнаа гадуур хэгдэдэг хүдэлмэреэр баяжуулдаг. Буряад хэлээр хэшээлхээ гадуурхи хүдэлмэри элдэб янзын байха ушартай: кружогууд, бүлгэмүүд (жэшээлхэдэ, түрэлхи хэлэндээ дуратайшуулай бүлгэм, аман зохёолой кружок г. м.), конкурснууд ба олимпиаданууд (уранаар уншагшадай, хөөрэгшэдэй, зохёолшодой, уран зохёол шүүмжэлэгшэдэй мүрысөөнүүд, грамматическа олимпиада г. м.), тусхай сэдэбтэ зорюулхан Баярай үдэрнүүд, буряад хэлэнэй танхим байгуулга; буряад хэлэндэ, хэлэ шэнжэлдэг эрдэмтэдтэ, дурасхаалта хайндэрнүүдтэ зорюулагдаһан тусхай ханын сонин гү, али бюллетень гаргалга, сониндо үгүүлэл бэшэлгэ ба бусад.

ХУРАГШАДАЙ МЭДЭСЭ, ШАДАБАРИ, ДАДАЛ СЭГНЭХЭ ХЭМ

Хурагшадай аман харюу сэгнэлгэ

Грамматикаар хурагшадай мэдэсэ, шадабари, дадал элирүүлхэ аргын нэгэн хадаа аман асуудал болоно.

Тусхай темээр хурагшын аман харюу холбоо удхатай мэдээсэл боложо, грамматика хэр зэргэ тодорхойгоор мэдэдэг, ойлгодог байһыень элирүүлнэ.

Хурагшын аман харюу удаа дараалан хубариһан байха ёһотой.

Жэшээлхэдэ, түлөөнэй нэрын удха шанар, илгаа тухай асуудалда хурагша иимэрхүү харюу үгэхэ болоно:

– түлөөнэй нэрын тодорхойлолго;

– түлөөнэй нэрэ юумэнэй, тэмдэгэй, тоогой нэрэнүүдэй али нэгэнэй түлөө хэрэглэгдэдэг гэжэ жэшээ дээрэ харуулха;

– түлөөнэй нэрын илгаае (нюурай, зааһан, асууһан г. м.) нэрлэхэ, жэшээ дээрэ харуулха.

Хурагшын хөөрөжэ дүүргэхэдэ, материал хэр зэргэ мэдэрэлтэйгээр, гүнзэгыгөөр ойлгон абаһыень багша асуудалаар элирүүлнэ. Эндэ хурагшад үгын удха зүбөөр ойлгоһоноо, үгтэһэн үгэдэ түрэл үгэ тааруулан олохо, үндэһыень ойлгохо, үгэ ба конструкции хэлгэхэ шадабаритай байһанаа харуулна.

Хурагшадай мэдэсэ, шадабари, дүршэл шалгалгада грамматическа шүүлбэри ехэ туһатай. Шүүлбэри хурагшадай хэлэлгэ хүгжөөлгэдэ ехэ үүргэтэй, тэдэнэй грамматикын дүримүүдые ойлгоходо туһа боложо үгэдэг.

Хурагшадай аман харюу сэгнэхэдэ, иимэ юумэндэ анхаралаа хандуулха:

– харюуны зүб, дүүрэн гү;

- үзэхэн материалаа хэр зэргэ ойлгооб;
- үгэ хэлээ хэр зэргэ зүб найруулжа харюусааб;
- мэдүүлэл найнаар зохёожо, мэдүүлэл соо хоолойн аялга зүбөөр табижа, үгэ зүбөөр хэрэглэжэ, грамматическа шүүлбэри хэжэ шадана гү;
- хурагшын зохёохон мэдүүлэлэй найруулал зүб гү.

Аман харюу сэгнэхэдээ, иимэ эрилтэ баримталха:

«5» сэгнэлтэ хэрбээ хурагшын шудалан үзэхэн материалаа хүсэд дүүрэнээр мэдэхэ, тодорхой найнаар найруулжа, хэлэн тухай ойлгосодо зүб тодорхойлго үгэжэ, ханамжаяа үндэнэ баримтатой болгожо, өөрынгөө зохёохон жэшээ харуулжа, материалтай удаа дараа алдангүй, литературна хэлээр, эли тодоор дамжуулжа шадаха байхадань;

«4» сэгнэлтэ хэрбээ хурагшын харюу «5» гэхэн сэгнэлтэдэ табигдадаг эрилтэ хангамаар аад, зүгөөр 1–2 алдуутай, багшын ажаглаһанай хойно, тэрэнээ өөрөө заһажа, найруулан хэлэхэдээ, удаа дараагай ба хэлэнэй 1—2 алдуу гаргаһан байхадань;

«3» сэгнэлтэ хэрбээ хурагша тус темын гол зүйл мэдэхэ ба ойлгохо байһанаа харуулжа, материалаа дутуу найруулһан, ойлгосо тодорхойлгодо гү, али дүрим дутуу мэдэхэ, ханамжаяа үндэнэ баримтатой болгожо, өөрөө жэшээ үгэжэ шадаагүй, материал найруулхандаа удаа дарааень эбдэнэн, хэлэнэй талаар алдуу гаргаһан байхадань;

«2» сэгнэлтэ хэрбээ хурагша үзэхэн материалаа ехэнхиень мэдэхэгүй, тодорхойлго ба дүрим хэлэхэдээ удхыень хазагайруулһан, материал ойлгожо ядангяар, гуримгүйгөөр найруулһан байхадань табиha.

Хангалтатой сэгнэлтэ («5», «4», «3») нэгэ доро үгтэнэн харюугай түлөө (хурагшын бэлэдхэл шалгалгада тусхай саг үгтэнэн байхадань) табигдахаа гадна, мүн таһалдаһан, бүхэли хэшээлэй турша соо хурагшын үгтэнэн хэдэн багшага харюугай түлөө хамтаруулан табигдаха.

Диктант сэгнэлгэ

Диктант бэшэлгэ хадаа хурагшадые бэшэгэй дүримдэ, сэглэлтын тэмдэгүүдтэ, найруулалда, бэшэмэл хэлэлгэдэ хургаха арга зэбсэгэй нэгэн болоно. Диктант хурагшадтай анхарал дээшлүүлдэг, ханал бодолыень зүбөөр эмхидхэдэг, өөһэдыгөө шалгаха дүршэлтэй болгодог. Диктант бэшүүлхын тула холбоотой текст хэрэглэбэл зохистой. Энэ текст мүнөө үеын уран зохёолой хэлэнэй эрилтэ баримталһан байха ёһотой.

Диктантын аша туһань хоёр зүйлһөө дулдыдаха: а) текстын шанарһаа; б) текст зүбөөр бэшүүлхэ багшын шадабарихаа.

Диктантын текст иимэ байха ёһотой:

1. Диктантын текст уран зохёолой хэлэн дээрэ бэшэгдэнэн байха зэргэтэй.
2. Текст соохи мэдүүлэл дүүрэн удхатай байха. Шадаал хаа, холбоотой текст бэшүүлхэ хэрэгтэй. Текстын ба тэрэнэй үгын удха хурагшадта бэлээр ойлгогдохо ёһотой.
3. Диктант хурагшадтай үзэхэн, мэдэхэ дүримдэ бэшүүлхэ. Нэгэ текст соо олон хүшэр дүрим орохо ёһогүй.

Багша диктантын текст найнаар, тодоор, уран гоёор уншаха уялгатай.

4. Диктантын текст класс класста таарахан, хурагшадай бэшэжэ шадахаар байха ёһотой.

Диктант бэшүүлхэ текстын юрэнхы хэмжээн:

5 класста – 70–80 үгэ;

6 класста – 80–90 үгэ;

7 класста – 90–100 үгэ;

8 класста – 100–110 үгэ;

9 класста – 110–130 үгэ;

10 класста – 130–150 үгэ;

11 класста – 150–180 үгэ.

Ажaglалта: хэрбээ диктантда грамматическа даабари үгтэһэн байгаа хаань, хэмжээн 10–15, дээдэ классуудта 20–30 үгөөр үсөөн болохо.

Словарна диктант хүндэ бэшэлгэтэй үгэ хурагшадай хэр зэргэ зүбөөр бэшэжэ шадаха болоһыень шалгадаг. Словарна диктантын үгэнүүдэй тоо:

5 класста – 10–15 үгэ;

6 класста – 15–20 үгэ;

7 класста – 20–25 үгэ;

8 класста – 25–30 үгэ;

9 класста – 30–40 үгэ.

Словарна диктант сэгнэхэдээ, иимэ сэгнэлтэ табиха:

«5» сэгнэлтэ алдуугүй диктантын түлөө;

«4» сэгнэлтэ 2–3 алдуутай диктантын түлөө;

«3» сэгнэлтэ 3–5 алдуутай диктантын түлөө;

«2» сэгнэлтэ 6-һаа дээшэ алдуутай диктантын түлөө.

Зохёолго сэгнэлгэ:

«5» сэгнэлтэ темэдэ сэхэ, дүүрэн харюу үгэһэн, литературна материал хурагшын гүнзэгыгөөр ойлгожо, мэдэжэ хэрэглэһые харуулһан, бэшэгдэһэн ушарта сэгнэлтэ үгэжэ шадаһан, һанал бодолойнгоо бээ даангиие харуулһан, үгэ шэлэн абалга ба мэдүүлэл байгуулгада алдуугүй, тодо хурсаар ба уран һайханаар найруулагдаһан, бэшэгэй дүримдэ алдуугүй бэшэгдэһэн зохёолгын түлөө;

«4» сэгнэлтэ литературна материал хурагшын һайн мэдэһэн, һанал бодолоо удаа дараа үндэһэ баримтатайгаар найруулжа, шухала хэрэгтэй тобшолол ба хамтадхал хэжэ шададагые харуулһан, зүб литературна хэлээр бэшэгдэһэн аад, 2–3 найруулалай алдуутай, 3-һаа дээшэ бэшэ бэшэгэй дүримэй, сэглэлтын тэмдэгээр 3-һаа дээшэ бэшэ алдуутай байһан зохёолгодо;

«3» сэгнэлтэ темэдээ гол түлэб тааруу аад, нурагшын схематична харюу үгэһэн, үгышые һаа фактическа материал найруулхадаа, зарим тодо бэшэ зүйл гаргаһан гү, али зохёолгодоо удаа дарааень эбдэһэн, 3–4 найруулалай алдуу хэһэн, 6-һаа дээшэ бэшэ бэшэгэй дүримэй, сэглэлтын тэмдэгээр 6-һаа дээшэ бэшэ алдуу гаргаһан зохёолгодо;

«2» сэгнэлтэ темээе нурагшын ойлгоогүй гү, али литературна материал мэдэхэгүй байһанаа харуулһан, 5–6-һаа дээшэ найруулалай алдуутай байһан, «3» сэгнэлтэдэ тогтоогдоһон эрилтэһээ дээшэ бэшэгэй дүримэй, сэглэлтын тэмдэгээр 7–8-һаа дээшэ алдуутай байһан зохёолгодо табиха.

Найруулга сэгнэлгэ

Найруулга бэшүүлхэ текст хургалгын, болбосоролой, хүмүүжүүлгын зорилго хангаһан, удхынгаа ба үгэ хэлэнэйнгээ талаар нурагшадай бэшэжэ шадахаар байха ёһотой.

5-дахи класста найруулга бэшүүлхэдээ, багашаг хөөрөө гү, али уран зохёол сооһоо богонихон зураглал үгэдэг. Найруулгын текстын удха ойлгосотой бэшэгдэһэн, авторын тайлбарилгатай, зохёолой геройн һанал бодол, тэрэнэй сэдхэл элээр харуулагдаһан байха ёһотой.

5–6-дахи классуудта бэшүүлхэ текстнүүд адлирхуу байхадаа болохо. Мүн багахан характеристикэ, дэлгэрэнгыгээр зураглаһан уран зохёолой хэһэг үгэхэдэ болохо. Хэһэг гол түлэб юрэ хөөрэһэн байха зэргэтэй.

7-дохи класста диалог ба шүүмжэлэн бодомжолгын зүйлөөр орёошог болгогдоһон характеристикэ, зураглагдаһан хэһэг зохёолһоо үгтэхэ.

Найруулга бэшэхэ текстын хэмжээ:

5 класста – 90–100 үгэ;

6 класста – 100–130 үгэ;

7 класста – 140–170 үгэ;

8 класста – 180–200 үгэ;

9 класста – 210–230 үгэ.

Һуралсалай методическа хангалга

1. Цыремпилова О.Ш, Жанчипова Ц.С. «Буряадхэлэн», Улаан- Үдэ., «Бэлиг», 2013 он.
2. С. Будаин, Ж. Жамбуева, Я. Ивахинова, Ц. Лубсанова «Буряад хэлээр тестнүүд», Улаан- Үдэ., «Бэлиг», 2007 он.
3. Б-Д. Батоев, С. Будаев, Б. Будаин «Буряадхэлэн» 5-9 кл., Улаан- Үдэ., «Бэлиг», 2006 он.
4. Х. Дамдинова, Цыремпилун «Буряад хэлээр дидактическа материалнууд», Улаан- Үдэ., 1983 он.
5. «Буряад хэлэн» сахим һураха ном. 2012 он.
6. Д. Доржиев, Р-Х. Санжимитыпова «Буряад хэлээр хэрэглэхэ дидактическа материалнууд». Улаан- Үдэ., 1992 он.
7. Д. Амоголонов «Буряад хэлэнэй орфографическа словарь», Буряадай номой хэблэл, Улаан- Үдэ., 1976 он.
8. «Буряад хэлэнэй тобшо тайлбари толи» Буряадай номой хэблэл, Улаан- Үдэ., 1992 он.
9. Л. Шагдаров, Н. Очиров «Ород-буряад толи» Россиин эрдэмэй академи...
10. «Буряад һургуулийн программнууд», «Буряад хэлэн 5-11 классууд» Улаан- Үдэ., «Бэлиг», 2008 он.

Шэнэ онол арга:

1. Компьютер
2. Проектор
3. Интерактивна самбар
4. «Буряад хэлээр сахим һураха ном»
5. Буряад уран зохёолой соносохо номой һан (аудиобиблиотека)

Шалгаха хэрэгсэл :

- Шалгалтын асуудалнууд ба даабаринууд;
- М-тест
- Электрон номой тестнүүд

Интернет онол арга:

- <http://www.edu.ru> – Федеральный портал «Российское образование».
- <http://www.edu03.ru/>-Министерство образования и науки РБ
- <http://www.buryadxelen.org>
- <http://www.nomoihan.org>
- <http://www.ict/edu.ru/> - Портал «Информационно-коммуникационные технологии в образовании».
- <http://www.Kpmo.iv-edu.ru/> – Сайт регионального комплексного проекта модернизации образования.
- <http://fcior.edu.ru/> - Федеральный центр информационно-образовательных ресурсов.
- <http://www.rikuo.ru/> – Сайт республиканского института кадров управления и образования.